

Lev Detela

Boris Pahor, pričevalec netolerantnega časa

V Trstu je 30. maja v 109. letu umrl veliki slovenski domoljub in širokosrčni kozmopolit Boris Pahor. S številnimi literarnimi deli, romani, novelami, esaji, polemikami, in z javnimi posegi je nagovarjal svoje ožje slovenske primorske rojake in širšo slovensko javnost. Pahorjevi vodilni temi, ki se prepletata skozi večino njegovih pripovedi, sta slovenska usoda v Trstu in Italiji ter druga svetovna vojna s težkimi doživetji preganjanih v nemških koncentracijskih taboriščih. Živo se je zavzemal s peresom in z nastopi na simpozijih in mednarodnih kongresih za slovensko manjšino v Italiji, a tudi v Avstriji in na Madžarskem, in sploh za manjšine v Evropi in po svetu.

Pahor se je rodil v Trstu leta 1913 še v času habsburške monarhije. V njegovem otroštvu in mladosti so italijanski fašisti zaprli slovenske šole in na brutalen način izganjali slovenščino iz javnega življenja.

V taki za Slovence neznosni situaciji je Pahor dve leti študiral bogoslovje v Gorici, a ga opustil in se vpisal na filozofsko fakulteto v Padovi. Vpoklicali so ga v italijansko vojsko in poslali na bojišča v Libiji, kar je opisal leta 1956 v kroniki *Nomadi brez oaze*. Po italijanski kapitulaciji leta 1943 je bil sodelavec Osvobodilne fronte v Trstu, a so ga 1944 aretirali in poslali na križev pot v koncentracijska taborišča Dachau, Natzweiler – Struthof, Dora – Mittelbau, Harzungen in na koncu še v Bergen - Belsen. Po drugi svetovni vojni je dokončal študij v Padovi in do upokojitve poučeval na tržaški gimnaziji.

V nekem smislu so vsa Pahorjeva dela pričevanja o nečlovečnosti 20. stoletja. Na lastnem telesu je doživel in preživel grozo nacističnih uničevalnih taborišč, kar je na eksistencialno poglobljen način opisal v

priповedi *Nekropola* iz leta 1967, ki je prevedena tudi v nemščino in nekatere druge jezike.

Nič manj pomembni niso njegovi zarisi izpostavljenega položaja slovenstva v Trstu in na sploh na Primorskem, kar je na realističen način med drugim predstavil v znanih romanih *Mesto v zalivu* (1955) in *Parnik trobi nji* (1964) in v številnih črticah in novelah.

V vseh teh delih je Pahor ostal zvest ljubezni do svoje ožje domovine ob Jadranu, katere negotova usoda ga je vedno vznemirjala. *Parnik trobi nji* je na primer izpoved in potrdilo samozavestnega boja primorskega Slovenca v časovno kratkem, a zgodovinsko napetem in usodno važnem obdobju tik pred izbruhom druge svetovne vojne. Z analitično pripovedno tehniko avtor prikazuje podtalni boj narodno zavednega dela slovenske manjšine, kateri prenapeti, z idejami fašizma okuženi oblastniki dan za dnem odvzemajo osnovne človeške, socialne in kulturne pravice. Pahor v tem romanu predstavi znane in neznane bojevnike za slovenski jezik in slovensko zemljo. Glavna junakinja, mlada Tržačanka Ema, se postopoma razvije v ilegalno delavko, išče in najde službo, doživi svojo prvo veliko ljubezen in človeško dozori. Med najlepša in najbolj učinkovita mesta v romanu spadajo po mnenju nekaterih kritikov popis ljubezenske noči in razvažanje in raznašanje prepovedane slovenske literature. Pahor je vedno znova kljub epski naravnosti tudi mojster poetične proze z močnimi liričnimi vložki. OGREJEJO NAS ZANOSNI OPISI LEPOPOT TRSTA IN OKOLICE, MORJA IN SONCA. Tu nas avtor preseneti s svojim darom za opazovanje in s potrpežljivim zarisom detajlov.

V romanu *Mesto v zalivu* pobegne tržaški študent Rudi Leban iz italijanske vojske. Vrne se v domači kraj pri Trstu, vendar se kmalu poda v Trst, kjer se leta 1943 ob kapitulaciji Italije vključi v ilegalni boj proti okupatorjem. Med za protifašistične protagoniste nevarnim dogajanjem zaživi Trst na poseben način kot mesto, ki je vredno slovenske ljubezni. Vendar Pahor ne pozabi tudi na tržaško obrobje, na Prosek ali Kontovel, odkoder so doma njegovi slovenski junaki.

Svoja dela je Pahor razvil na izraziti etični osnovi, na kateri loči nečloveška dejanja od človeških. Ob tem je lahko ljubezen, ki ji namenja veliko prostora, najbolj osnovna prvina medsebojnega sožitja.

Pomembno je bilo tudi Pahorjevo uredniško delo. 25 let je urejal revijo *Zaliv*, v kateri je na učinkovit način združil nacionalno zavednost in svobodoljubje. Kot nasprotnik vseh totalitarizmov, tako fašističnega in nacionalnosocialističnega kot tudi komunističnega, se je med drugim zavzel za pomembnega pesnika, novelista in pisatelja Edvarda Kocbeka, ki se je znašel v težavah zaradi kritičnega odnosa do nekdanjega slovenskega osvobodilnega boja. V založbi revije *Zaliv* je leta 1975 skupaj z Alojzem Rebulo izdal publikacijo *Edvard Kocbek, pričevalec našega časa*, v kateri je Kocbek, nekdanji krščanskosocialistični partizan in minister v prvi poveljni jugoslovanski vladi maršala Josipa Broza Tita, kritiziral komunistično instrumentalizacijo partizanskega gibanja za lastne politične namene in istočasno omenil poveljni pobjo slovenskih domobrancev kot izrazito nečloveško dejanje. Zaradi te publikacije so vsi trije avtorji, Kocbek, Pahor in Rebula, doživeli številne šikane s strani tedanjega jugoslovanskega političnega aparata.

Boris Pahor je prejel številne nagrade in priznanja, leta 2010 Avstrijski častni križ za znanost in umetnost, leta 2013 pa tudi Tischlerjevo nagrado.

Slovenci in svet smo izgubili velikega literarnega pričevalca in bojevnika za narodne pravice. Nekatere njegove knjige so tudi v nemških prevodih izšle pri celovški Mohorjevi družbi in pri nekdanji založbi Kitab.